

Príručka mediálnej gramotnosti

Predslov

Vitajte v príručke mediálnej gramotnosti, ktorá si kladie za cieľ vybudovať u čitateľov alebo čitateľiek zdravé návyky v práci s informáciami, zdrojmi a komunikácií na internete. Na jej stránkach nájdete prístupy k mediálnej gramotnosti rozdelené do štyroch najpálčivejších tém súvisiacich s rozmachom informačných a komunikačných technológií. Príručka je určená pre pracovníkov a pracovníčky s mládežou, učiteľov a učiteľky, ale aj jednotlivcov a skupiny, ktoré majú záujem nepodliehať manipulácii a ľahko prístupným, dobre znejúcim, avšak klamlivým informáciám. Príručka nie je ani zďaleka vyčerpávajúca, dokáže však byť pomyselnou vstupnou bránou do problematiky mediálnej gramotnosti a ponúknuť niekoľko aktivít zameraných na rozvoj kľúčových kompetencií. Neváhajte s aktivitami samostatne pracovať, prispôbovať ich svojej cieľovej skupine, či dopĺňať vlastnými pracovnými materiálmi. Želám vám príjemné čítanie a veľa spokojných hodín strávených pri aktivitách!

Andrea Nina Gašparovičová
autorka

Obsah

Predslov.....	2
Princípy kritickej práce s informáciami alebo Sedmoro mediálnej gramotnosti	4
1. Spoľahlivé a nespoľahlivé zdroje a ako ich odlišiť.....	6
Cvičenie 1.1: 5 kľúčových otázok.....	8
Cvičenie 1.2: Analýza textu.....	10
2. Skrytá agenda vs. snaha o objektivitu.....	16
Cvičenie 2.1: Novinárky a blogeri	19
Cvičenie 2.2: Zavádzajúce titulky.....	21
Cvičenie 2.3: (Dez)interpretácia primárnych zdrojov	26
3. Argumentačné fauly a manipulácia	32
Cvičenie 3.1: Nájdi faul.....	39
Cvičenie 3.2: Stôl plný zlých argumentov.....	43
4. Konštruktívna komunikácia na internete	45
Cvičenie 4.1: Kontexty	49
Cvičenie 4.2: Otvorené a uzavreté otázky	51
Cvičenie 4.3: Odhaľ trola	52

Princípy kritickej práce s informáciami alebo Sedmoro mediálnej gramotnosti



PRÍMAJ INFORMÁCIE Z DÔVERYHODNÝCH ZDROJOV

Za dôveryhodné môžeme všeobecne považovať odborne uznávané autority, či už sú to inštitúcie alebo konkrétni jednotlivci. Napríklad, ak hľadáme informáciu, ktorá sa týka ľudského zdravia, je vhodné si za zdroj vziať zdravotnícke pracoviská, medicínske výskumné inštitúcie alebo orgány verejnej správy, ako je Ministerstvo zdravotníctva.



INFORMÁCIE SI POTVRD Z VIACERÝCH ZDROJOV

Dobrou praxou je informácie si potvrdzovať z viacerých vzájomne nezávislých zdrojov. Neuspokojujme sa s informáciou hneď z prvého zdroja, ktorý sa k nám dostane. Aby sme si informáciu overili, snažme sa nájsť ešte minimálne jeden ďalší, dôveryhodný a od prvého nezávislý zdroj, ktorý ju potvrdzuje.



VŠÍMAJ SI JAZYK

Princípom kritickej práce so zdrojmi informácií je všímať si, akým jazykom je nám informácia prezentovaná a aké emócie sa snaží vyvolať. Fakty bývajú podávané stručne. Ak sú k nim pridané úsudky a výzvy autora, je dobré zbystriť pozornosť a zamyslieť sa nad autorovou motiváciou.



HL'ADAJ MOTÍV

Pravdou je, že za zdieľaním informácií stojí vždy nejaký motív. A motívy ovplyvňujú to, kedy a ako k nám informácie prichádzajú. Poslaním novinárov a novinárok je verejnosti sprostredkovať informácie o dianí doma aj vo svete, preto píšú a publikujú články. Pre ľudí z biznisu môže byť snaha o zvýšenie predaja svojho produktu alebo boj s konkurenciou motívom pre kúpu reklamy. Rovnica platí aj naopak – cez posúdenie toho, kedy a ako k nám informácie prichádzajú, dokážeme spoznať motív ich autora. Vráťane prípadnej snahy o manipuláciu.



OVERUJ SI DÔKAZY

Dôkazy môžu stáť medzi zdravou pochybnosťou a pevným presvedčením príjemcu informácie. Preto je dôležité k nim tiež pristupovať citlivo a overovať si ich. Ak sa článok odkazuje na zistenia štúdie, štúdiu si prečítajme a vyhodnoťme, či jej zistenia autor článku uviedol správne a interpretoval rozumne. Alebo ak je k článku o určitej udalosti priložená fotografia, overme si jej pôvod. Spraviť tak môžeme reverzným vyhľadávaním, na ktoré existujú voľne prístupné softvéry (napr. Google obrázky).



BUĎ SÁM SEBE KRITIKOM

Kriticky sa postav k vlastným presvedčeniam. Naše myslenie sa totižto celkom prirodzene uchyluje k množstvu skratiek a logických chýb, vďaka ktorým sa môže stať, že surové informácie vnímame a ukladáme si nesprávne. Všetci máme tzv. kognitívnu slepú škvrnu, kvôli ktorej nie sme schopní identifikovať vlastné chybné myslenie. Považujeme ho za bezchybnéjšie, správnejšie a objektívnejšie ako myslenie iných ľudí, u ktorých kognitívne skreslenia vnímame výraznejšie ako u seba samých. Tiež v rôznej miere trpíme konfirmačným skreslením, vďaka ktorému máme tendenciu vyhľadávať, interpretovať, zameriavať sa a pamätať si informácie spôsobom, ktorý u nás potvrdzuje predom vytvorené presvedčenia alebo hypotézy. Alebo vďaka tzv. konzervatívnemu skresleniu uprednostňujeme pôvodné dôkazy a informácie pred novými zisteniami. Práve kvôli týmto a desiatkam ďalších kognitívnych skratiek a chýb by sme si pred tým, než si z niektorej informácie vytvoríme presvedčenie, mali spýtať sami seba, či jej veríme preto, že potvrdzuje naše domnienky a názory, alebo preto, že ponúka argumenty a odvoláva sa na dostatočné množstvo dôveryhodných dôkazov.



DOPRAJ SI ČAS „OFFLINE“

Zdravým návykom je dávkovať si množstvo informácií, ktoré naraz prijímame. Je dôležité dopriať si čas na to, aby sme informácie navníмали a pospájali, aby sme ich vedeli vzájomne porovnávať a vyhodnocovať. Pri príliš veľkej dávke informácií v krátkom čase totižto nemáme dostatok priestoru, aby sme ich jednu po druhej kriticky vyhodnotili a vytvorili si spoľahlivý záver.

1. Spoľahlivé a nespoľahlivé zdroje a ako ich odlíšiť

Zopár faktov na úvod:

- **41%** slovenských učiteľov a učiteľiek **považuje za dôveryhodné** médium web topky.sk, 38% plátok Nový čas a 31% konšpiračný portál Zem a vek¹,
- **40,5%** Slovákov a Sloveniek **prehliada** v rámci Facebook skupín **dezinformácie a fake news**²,
- **55%** mladých ľudí na Slovensku uviedlo, že sa v škole **neučilo**, ako na sociálnych sieťach **rozlíšiť spoľahlivé informácie** od tých skreslených³,
- iba **16%** mladých ľudí si **overuje** získané informácie aj z iných zdrojov⁴.

Vymyslieť si dezinformáciu môže trvať desať minút, zatiaľ čo informáciu poctivo overiť môže trvať aj celé dni. Preto je na sociálnych sieťach a v médiách aj napriek postupnému zavádzaniu „fact-checkingu“ stále veľa nepravdivých informácií, z ktorých mnohé sa nekontrolovateľne šíria a ovplyvňujú verejnú mienku.

V niektorých prípadoch neškodne, v iných zas s nebezpečným dopadom na rozhodnutia a život ľudí. Práve preto sa kľúčovou stáva schopnosť rozlišovať nielen dôveryhodnosť informácií, no súčasne aj dôveryhodnosť zdrojov, z ktorých tieto informácie čerpáme. Na to, aby sme tak vedeli spraviť, potrebujeme poznať charakteristické znaky spoľahlivých a nespoľahlivých zdrojov:

¹ zdroj: <https://www.omechiach.com/hoaxy/19079-alarmujuci-prieskum-az-31-ucitelov-ii-stupna-zs-si-mysli-ze-ockovanie-proti-korone-je-pripravou-na-cipovanie-ludi-video>

² zdroj: <https://www.facebook.com/BPISlovakia/posts/3028952354049296>

³ zdroj: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/6ad5395e-en.pdf?expires=1632770153&id=id&accname=guest&checksum=F3D9F1382B673EC8C4BA5292889BFE0E>

⁴ zdroj: <https://mladez.sk/2019/03/28/prieskum-o-mladych-a-mediach/>

Spolahlivý zdroj	Nespolahlivý zdroj
Autor	
Podpísaný a/alebo dohľadateľný	Nepodpísaný a/alebo nedohľadateľný
Odkazy na primárne zdroje	
Odkazujú na relevantné články a štúdie	Odkazy na primárne zdroje chýbajú alebo sú nerelevantné
Jazyk	
Vecný, oprostý od emócií	Hodnotiaci, súdiaci, vyzývajúci
Interpretácia dát a informácií	
Priznaný prístup k metodológii, prípadne vopred uvedené upozornenia	Dezinterpretácia dát, neporozumenie metodológie
Citácie: vecné, s kontextom	Citácie: parafrázované, vytrhnuté z kontextu/pripojené k inému kontextu
Motívy	
Jasné, priznané	Nejasné, nepriznané
Vecné pomenovanie cieľa ako napr. „Informovať verejnosť“	Emočne podfarbené ako napr. „Bojovať proti diktatúre“

Je dôležité si zapamätať, že prevažná väčšina zdrojov nie je absolútne spoľahlivých alebo nespoľahlivých a vyznačuje sa mixom týchto znakov. Napríklad, nespoľahlivý zdroj môže jasne priznávať svoje motívy a spoľahlivému môžu na niektorých miestach chýbať odkazy na primárne zdroje, z ktorých autor čerpal. Podstatné je všimnúť si mieru ich spoľahlivosti a v nadväznosti na to posudzovať aj pravdepodobnosť informácií, ktoré nám tieto zdroje ponúkajú.

KDE ZAČAŤ S OVEROVANÍM ZDROJA?

Pomôckou pri posudzovaní dôveryhodnosti zdroja je aj vyhľadať si informáciu, či daný zdroj nebol už v minulosti označený za dezinformačný. Niektoré stránky robia tento „factchecking“ za nás: na sociálnych sieťach (Facebook, Instagram) sú to napríklad stránky Dezinformácie Hoaxy, Propaganda, Digital Infospace Security Initiative, Hoaxy a podvody – Polícia SR, Lovci šarlatánov, Prečo ľuďom hrabe, Slovak Security Policy Institute a mnoho ďalších. Informácie o dezinformáciách a dezinformačných weboch nájdeme aj na webstránkach demagog.sk, konspiratori.sk, infosecurity.sk, blbec.online, či manipulátori.cz.

Cvičenie 1.1: 5 kľúčových otázok

Zameranie

budovanie návyku skúmať informácie a ich zdroj

Trvanie

spolu



Náročnosť



Spôsob realizácie

online

Pomôcky

prístup k internetu

Pokyny

Vopred si pripravte v tabuľkovom procesore tabuľku. Do prvého stĺpca vpíšte pod seba mená žiakov a žiačok a do prvého riadku vedľa seba 5 kľúčových otázok uvedených nižšie.

Na začiatku samotnej aktivity triede tabuľku nazdieľajte a vysvetlite, že každý žiak/každá žiačka má pridelený riadok, do ktorého bude vypracovávať zadanie. Žiakom a žiačkam zadajte úlohu, aby na internete (sociálnych sieťach alebo v novinách) vyhľadali 1 správu a zodpovedali k nej dané otázky.

Po uplynutí času vyzvite niekoľko žiakov alebo žiačok, aby odprezentovali svoje vypracovanie. Pýtajte sa ich na to, či vedeli odpovedať na všetky otázky, ako overovali zdroj informácie, alebo čo by ešte potrebovali vedieť, aby vedeli vyhodnotiť, nakoľko budú informácii veriť. Napokon venujte 10 minút spoločnej reflexii.

5 OTÁZOK MEDIÁLNEJ GRAMOTNOSTI

- **Kto** je autor? *(Je podpísaný? Má odborné znalosti na to, aby mohol o danej téme písať?)*
- **Čo** je obsahom? *(Čo je hlavnou myšlienkou správy?)*
- **Komu** je informácia určená? *(Na aké skupiny ľudí informácia cieľi?)*
- **Ako** je formulovaná? *(Ako sa snaží upútať pozornosť? Aké jazykové prostriedky používa?)*
- **Prečo** bola vytvorená? *(Kto má z toho prospech?)*

Reflexia

Myslíte si, že informácie môžu byť nebezpečné?

Zvyknete si informácie overovať? Ak áno, akým spôsobom?

Poznáte nejaké inštitúcie/organizácie/stránky, ktoré sa venujú overovaniu informácií?

Cvičenie 1.2: Analýza textu

Zameranie

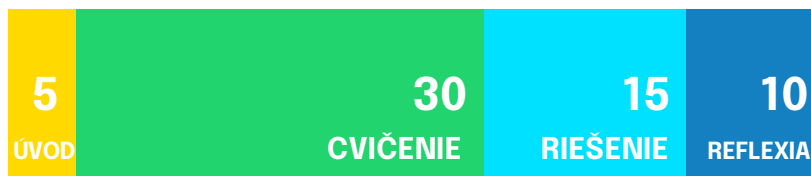
rozvoj schopnosti rozlišovať fakty od hodnotení autora

Trvanie

spolu

60

minút



Náročnosť



Spôsob realizácie

prezenčne aj online

Pomôcky

kópie článkov

Pokyny

Triede rozdajte alebo nazdieľajte trojicu článkov uvedených nižšie (zatiaľ bez uvedenia zdroja), prípadne vyberte vlastné primerane veku žiakov a žiačok.

Požiadajte ich, aby si texty individuálne pozorne prečítali a vyznačili v nich:

- fakty (môžete rozdeliť na overiteľné a neoveriteľné)
- citácie a parafrázy
- názory
- hodnotenia
- rečnícke otázky
- citovo zafarbené vyjadrenia

Úlohou žiakov a žiačok je tiež z každého textu vypísať tri najdôležitejšie informácie.

Po vypršaní času na samostatnú prácu si texty spoločne zanalyzujte. Požiadajte triedu, aby hádala, na akých médiách boli články zverejnené, a odhaľte im správnu odpoveď. Na záver sa venujte spoločnej reflexii.

Články

1. Článok zverejnený 22.07.2021 na portály MY Orava

(odkaz: <https://myorava.sme.sk/c/22704299/most-ponad-priehradu-opravia-len-stale-nevedia-kedy.html>)

2. Úryvok z článku zverejneného 27.04.2020 na portáli Zem a vek

(odkaz: <https://zemavek.sk/vyrocie-chernobylskej-lzi/>)

3. Článok zverejnený 15.07.2021 na portáli Topky.sk

(odkaz: <https://www.topky.sk/cl/100313/2149753/Slovenska-misska-ukazala-pravu-tvar--Stacilo-5-minut-a-vsetko-bolo-inak->)

1. Most ponad priehradu opravia. Len stále nevedia kedy

NÁMESTOVO. Na mosty spájajúce okresné mesto s ostatným zvyškom sveta sa ľudia sťažujú permanentne. Kým však most za Oravskou Jasenicou plánuje Slovenská správa ciest rekonštruovať na budúci rok, začiatok opravy námestovského je zatiaľ v nedohľadne.

Správa ciest Žilinského samosprávneho kraja (ŽSK), ktorá zaň zodpovedá, robila vlani v lete jeho diagnostiku, mala odhaliť súčasný stav. Ten je na stupni VI, teda veľmi zlý. Vyššie je už pritom len havarijný VII. stupeň, pri ktorom musia most už zatvoriť. Jeho stav prekvapil aj prezidentku Zuzanu Čaputovú, ktorá minulý týždeň navštívila Oravu. Dozvedela sa, že aj most z druhej strany mesta, v Oravskej Jasenici, je na tom rovnako a tiež mu hrozí uzatvorenie.

„Na základe záverov diagnostiky a odporúčaní odborníkov sme pristúpili k spracovaniu projektovej dokumentácie, ktorá by zahŕňala kompletnú výmenu nosnej konštrukcie spolu so sanáciou spodnej stavby,“ povedala Andrea Klemanová zo Správy ciest ŽSK. Tento variant by zabezpečil zvýšenie zaťažiteľnosti mostného objektu až na 32 ton, pričom teraz je normálna zaťažiteľnosť mosta len 12,7 tony. „Máme ukončené verejné obstarávanie na vypracovanie projektovej dokumentácie, ktoré sme so zhotoviteľom podpísali v máji tohto roku.“ Odovzdanie plánujú na október.

Podpredseda Žilinského samosprávneho kraja Igor Janckulík na svojej sociálnej sieti uviedol, že v priebehu niekoľkých týždňov projektanti určia, či piliere umožnia novú vrchnú stavbu mosta rozšíriť o potrebný chodník pre chodcov aj cyklochodník.

Ďalej uviedol, že predpokladaný termín vydania stavebného povolenia je druhá polovica budúceho roka. „My nevieme dopredu určiť, koľko bude trvať stavebné konanie,“ povedala Klemanová. To môže trvať od troch mesiacov až do niekoľkých rokov. „Nevieme preto odhadnúť ani predpokladaný začiatok stavebných prác.“ Náklady však budú prevyšovať všetky doterajšie stavebné akcie žilinskej župy. Odhadovaná investícia je zhruba sedem miliónov eur. „Náš zámer je teda vybudovať stavbu z eurofondov,“ dodala Klemanová.

Na tomto moste je potrubie s pitnou vodou, ktorou Oravská vodárenská spoločnosť zásobuje obyvateľov okresu. Nedávno jeho časť spadla do priehrady, vytiahnuť ho museli s pomocou potápačov. Vodári urobili dočasné, položené je na chodníku na moste. Pri rekonštrukcii ho budú musieť odstrániť. Po ukončení prác na moste pravdepodobne zabezpečia dodávku pitnej vody lepšie umiestneným potrubím.

2. „Výročie Černobyl'skej lži“

Prečo nás klamú?

Každý súdny človek a každý seriózny autor (či už v novinách alebo beletrii) by mal byť teda dostatočne informovaný o skutočných následkoch černobyl'skej jadrovej katastrofy. Prečo teda stále ešte niekto pestuje jav nazývaný „černobyl'ská lož“. Len nedávno náš verejnoprávny rozhlas citoval českú tlačovú agentúru ČTK, ktorá tie obudné vymyslené obete opäť opakovala?! Tu je vysvetlenie:

Komunisti boli priam posadnutí zatajovaním (veď mali čo, vid' ich vlastné popravy a mučenia). Tým vytvorili obrovský priestor na dohady a mýty. Vráťane tej, že zlyhala ich technika, hoci v skutočnosti zlyhal jediný „sovietsky človek“ bizarnej životnej skúsenosti (keď slúžil na jadrovej ponorke bol ožiarený dávkou 230 rémov bez následkov) aj povahy – ing. Ďatlov! Mimochodom, toho pri havárii v Černobyle zasiahlo 300 rémov bez zjavných následkov a zomrel na obyčajný infarkt.

Bola Studená vojna a tak sa hodilo všetko na dôkaz, akí sú komunisti idioti. Tak sa spätne k nám dostávali dohady a mýty fabrikované na Západe a u nás sa pochopiteľne ujali. Veď každého čosi bolí, tak prečo to nezhodiť na komunistov?

Po skončení Studenej vojny sa černobyl'ská lož opäť hodila, lebo diskreditáciou sovietskej technológie by západné firmy dostali obrovský kšeft v povinnej náhrade desiatok elektrární inštalovaných v strednej a východnej Európe. To im celkom nevyšlo (tak hlúpe nástupnícke vlády týchto krajín neboli), ale dobre sa priživil na predimenzovaných bezpečnostných zariadeniach, ktoré nám nanútili. Na Slovensku sme navyše odstavili nadobro dva jadrové reaktory v Jaslovských Bohuniciach, čím sme sa z exportéra elektrickej energie stali závislými na jej dovoze. A vidíme, ako „Západniari“ stavajú tie dva náhradné, teraz už naozaj zaručene bezpečné, lebo roky po dohodnutom spustení stále nefunkčné a enormne predražené, reaktory v Mochovciach.

A prečo tá „černobyl'ská lož“ žije dodnes? Lebo sa to ukrajinskej vláde hodí: Všetko, čo ukazuje, čo im vraj „zlí Rusi“ urobili, sa použije. Pritom sami Ukrajinci majú maslo na hlave, lebo veď aj oni sa podieľali na stavbe a prevádzke reaktora a po havárii neurobili to najjednoduchšie (rozdať jódomové tablety), aby uchránili obyvateľstvo. Spätne teda môžu na Černobyl' hádzať všetky biedy a nedostatky svojho podvyživeného zdravotníctva.

V tom marazme politickom aj ekonomickom je tá strašidelná „zakázaná zóna“ skvelou pákou na vydieranie Európskej únie, aby im už zase za nás všetkých niečo prisypala na „riešenie následkov“. Výsledkom je nový sarkofág.

Ľudia, čo v zakázanej zóne ostali, sú bez následkov, flóra a fauna tam prekvitá. To nezaprela ani reportáž TV Markíza, našťastie. Ale ukrajinská vláda a lokálni bossovia naďalej udržujú „zámok hrôzy“, aby mali čo ukazovať svet (dokonca už roky aj pre turistov po sto dolárov za kus). A tíško sa tak obchádza fakt, že do Hirošimy a Nagasaki po omnoho drastickejších úderoch atómových bômb sa obyvatelia vracali už po pár týždňoch, mesto začalo fungovať do roka a dnes je to kvitnúce ľudské osídlenie. Ale pre Ukrajincov je zaujímavejší „černobyl'ský Disneyland“ (TU je z neho reportáž), lebo tá prekotná evakuácia bola skutočne komunisticky idiotská a jej následky sa veľmi dobre vynímajú na smutných záberoch fotoaparátov a kamier.

3. Slovenská misska ukázala pravú tvár: Stačilo 5 minút a všetko bolo inak!

BRATISLAVA - Sociálne siete priniesli trend, že čoraz viac známych tvárí sa v posledných rokoch ukazuje bez mejkapu. Miss Slovensko 2012 Kristína Krajčírová tak najnovšie urobila pri príležitosti propagácie istej kozmetiky. Stačilo 5 minút a... Pozrite na ten rozdiel!

Kristína Krajčírová sa v roku 2012 stala najkrajšou Slovenkou. Hoci sa uplatnila aj v modelingu a stala sa jednou z múz návrhára a fotografa Lukáša Kimličku, nakoniec sa rozhodla s touto profesiou seknúť. „Neustále som na sebe videla chyby. Nikdy som nebola dostatočne chudá - preto som aj s modelingom skončila,” prezradila pre portál Feminity.

Modelku už robí Kristína iba príležitostne a ako mnohé známe tváre, aj ona občas využíva sieť Instagram na propagáciu istých produktov.

Najnovšie dostala kozmetický balíček, ktorý na sebe hneď aj vyskúšala. „Mejkap za 5 minút,” napísala k príspevku, ktorý zachytáva jej tvár pred nanesením líčidiel a po ich aplikácii. Nuž, zdá sa, že blondínka je aj v tomto smere maximálne zručná. Hoci je mejkap veľmi jemný, robí výrazný rozdiel a Kristína vyzerá naozaj skvele.

Reflexia

Čo bolo cieľom jednotlivých článkov? Informovať, presvedčiť o niečom, predat produkt...?

Ktoré z článkov by ste označili za dôveryhodné? Prečo?

Všimli ste si nejakú spojitosť medzi typom média a použitými jazykovými prostriedkami?

2. Skrytá agenda vs. snaha o objektivitu

Z prvej kapitoly tejto príručky už poznáme charakteristické znaky spoľahlivých a nespoľahlivých zdrojov, vieme aké otázky si pri posudzovaní informácii máme zodpovedať aj čo si máme všimnúť v textoch. V tejto kapitole sa podrobnejšie pozrieme na motívy a to, ako dokážu ovplyvniť obsah a výzor správ. Medzi motívy toho, prečo niekto publikuje informácie, nepatrí iba snaha o informovanie verejnosti, ale aj rôzne ziskové záujmy, ktoré často nie sú na prvý pohľad zjavné.

Finančná motivácia

O finančnej motivácii sa rozprávame najmä, no nielen v súvislosti s reklamou produktov a s predajom reklamného priestoru. Tento typ motivácie si znázorníme na prípade slovenskej firmy Zoznam, s.r.o., ktorá vlastní niekoľko online spravodajských portálov ako Topky.sk, športky.sk, predpredaj.sk alebo hudba.sk. Podľa informácií uvedených na jej internetovej stránke je jedným z lídrov v oblasti predaja internetovej reklamy a zasahuje viac ako 60% slovenskej internetovej populácie. Etický kódex firmy uvádza o.i. nasledovne: „Majoritná časť online produktov spoločnosti sú spravodajské weby a tematické magazíny. Práve tie generujú najvyššiu návštevnosť používateľov internetu a teda aj najväčší reklamný priestor, ktorý je prevažujúcim zdrojom príjmov.“⁵ A skutočne – za rok 2020 pochádzalo z celkových výnosov firmy vo výške € 7 150 042 až € 7 093 163 z predaja služieb. Teda predovšetkým z predaja reklamného priestoru. A ak je motiváciou predaj reklamného priestoru, je užitočné zabezpečiť si na spravodajské portály pravidelný prílev vysokého počtu čitateľov, pretože čím viac čitateľov, tým zaujímavejšie je pre firmy kúpiť si reklamný priestor práve na daných portáloch. Spôsobov ako dosiahnuť vysoký počet čitateľov je množstvo – vybudovať si overenú a spoľahlivú značku, upútať dobrým marketingom, obsahom cieľiť na určité skupiny, či apelovať na ľudskú zvedavosť a závisť. Práve posledný spôsob môže viesť k bulvárnym článkom s tajomnými titulkami, ktoré majú nízku informačnú hodnotu, ale dokážu prilákať vysoký počet čitateľov. Titulky alebo odkazy, ktoré sú formulované spôsobom priťahujúcim pozornosť a lákajúcim na ne kliknúť a prečítať, pozrieť alebo si vypočuť obsah, sa nazývajú anglickým výrazom clickbait. Clickbaity sú kvôli náznaku senzácie schopné získať nielen množstvo čitateľov, ale aj zdieľaní na sociálnych sieťach.

⁵ zdroj: <http://media.zoznam.sk/uploads/eticky-kodex-zoznam.pdf>

Propaganda

Konečným cieľom propagandistických snáh je ovplyvniť verejnú mienku a dosiahnuť zmenu alebo zosilnenie určitých názorov a postojov. Robí tak prostredníctvom rozširovania informácií, ktoré týmto cieľom napomáhajú. Hlavným nástrojom propagandy je skresľovanie faktov, prípadne ich účelný výber.

Zlepšovanie obrazu

Konkrétnym cieľom propagandy môže byť snaha zlepšiť obraz o určitej téme, osobe alebo udalosti. Táto snaha sa môže v propagandistickom médiu prejavovať o.i. nasledovnými javmi:

- píše o danej veci iba nekritické, prehnane pozitívne články,
- informáciám o danej veci poskytuje viac priestoru,
- účelne pracuje s dátami, ktoré danú vec podporujú a od protirečiacich dát a faktov pozornosť odvádza,
- podporujúce fakty si vymýšľa.

Poškodenie iných

Častejšie ako zlepšovať obraz je snahou propagandy poškodiť iných. Aj tu sú podobné sprievodné javy ako v prípade zlepšovania obrazu, iba na opačnom konci spektra:

- píše o danej veci iba kritické, prehnane negatívne články,
- poskytuje priestor prevažne negatívnym informáciám o danej veci,
- účelne pracuje s dátami, ktoré danú vec znevažujú a od podporujúcich dát a faktov pozornosť odvádza,
- znevažujúce fakty si vymýšľa.

Príklad:

V prezidentských voľbách v roku 2019 súťažilo niekoľko kandidátov, vrátane podpredsedníčky strany Progresívne Slovensko Zuzany Čaputovej. Pár týždňov pred prvým kolom sa v médiu Zem a Vek objavila upravená fotografia (na obrázku vpravo), ktorá kandidátku zobrazovala s črtami charakteristickými pre antisemitské propagandistické postery z obdobia druhej svetovej vojny. Autor fotografie sa tak snažil apelovať na u významnej časti populácie stále pretrvávajúce antisemitské postoje a poškodiť tak šancu kandidátky vo voľbách uspieť.



AKO ROZPOZNAŤ PROPAGANDU?

Nie všetko, čo je za propagandu označené, aj propagandou skutočne je. Iste si mnoho z čitateľov a čitateľiek tejto príručky pamätá výraz „špinavé protislovenské prostitútky“, ktorým jeden zo súčasných slovenských politikov počastoval novinárov a novinárky na tlačovej besede po tom, čo mu položili sériu otázok. Neprijemné otázky a kritická analýza sú však aj znakom poctivého investigatívneho média. Je preto dôležité vedieť odlíšiť dôveryhodné médium od média so skrytou agendou. Môžeme tak spraviť tým, že budeme pozorne vyhodnocovať spôsob vyberania a interpretácie informácií, použitý jazyk a možné motívy médií, z ktorých prijímame informácie.

Cvičenie 2.1: Novinárky a blogeri

Zameranie

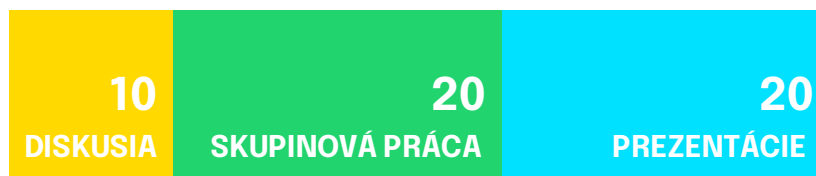
identifikovanie motívov na základe použitého jazyka a výberu informácií

Trvanie

spolu

50

minút



Náročnosť



Spôsob realizácie

prezenčne aj online

Pomôcky

5 kópií prílohy, perá a papiere

Pokyny

Spoločne s triedou na tabuľu alebo do tabuľkového procesora spíšte motívy verejnoprávnych novín, bulvárneho plátku, konšpiračného webu, inzertného portálu, webstránky politickej strany.

Kto ich vlastní?

Kto na ne píše články?

Aký je cieľ článkov?

Triedu rozdeľte do 4 skupín. Každý z nich potajme pridajte typ média a rozdajte kópiu priloženého vymysleného článku o výstavbe akvaparku z verejnoprávnych novín. Článok nahlas prečítajte. Úlohou každej skupiny je v priebehu 20 minút prepísať článok tak, aby mal úspech u šéfredaktorky alebo šéfredaktora ich média. Po uplynutí času skupiny po jednej vyzvite, aby svoju prácu odprezentovali zvyšku triedy. Trieda má identifikovať, aké médium daná skupina reprezentovala a vysvetliť prečo.

POD TATRAMI RASTIE NOVÁ TURISTICKÁ ATRAKCIA

30.6.2021, Spišská Belá

V Spišskej Belej sa v máji tohto roku začala výstavba akvaparku menom Goral aqua. Moderná turistická atrakcia sa bude nachádzať na kraji podtatranského mesta, pri ceste I. triedy vedúcej priamo do Belianskych Tatier. Podľa projektovej dokumentácie budú súčasťou akvaparku plavecké aj termálne bazény, vírivky, saunový svet a plážové kúpalisko. Akvapark by mal v letnej sezóne obsiahnuť až 2400 návštevníkov. Primátorka Spišskej Belej, Emília Spodborovková, si od výstavby sľubuje desiatky pracovných miest pre obyvateľov mesta. Napriek tomu, že v poslednom desaťročí bolo v prilahlom území postavených niekoľko nových fabrík, Spišská Belá stále zápasí s vysokou nezamestnanosťou. „Hoci máme vďaka blízkosti Tatier potenciál ťažiť z cestovného ruchu, mesto nemalo dosť prostriedkov na vybudovanie niečoho, čo by väčšinu turistov motivovalo sa u nás zastaviť, nie len prechádzať ďalej do Popradu alebo Tatranskej Kotliny. Preto ma teší, že developeri oslovili na spoluprácu práve nás a úprimne dúfam, že ponuka pracovných miest v novom akvaparku pomôže udržať doma pri rodinách desiatky z našich obyvateľov a obyvateľiek, ktoré by za iných okolností odchádzali za prácou na západ,“ komentuje Spodborovková. Do turistickej atrakcie investoval bývalý minister financií a rodák zo Spišskej Belej, Dezider Javor. Javor totižto vlastní nadpolovičný podiel v developerskej firme MapleInvest, ktorá stojí za spustením výstavby Goral aqua. Bývalý minister sa k výstavbe akvaparku v jeho rodisku odmietol vyjadriť.

Cvičenie 2.2: Zavádzajúce titulky

Zameranie

posilnenie schopnosti čítať s porozumením, citlivosť na zavádzanie v nadpise

Trvanie

spolu

30 minút

10
ÚVOD

25
CVIČENIE

Náročnosť



Spôsob realizácie

prezenčne aj online

Pomôcky

kópie článkov

Pokyny

Nižšie nájdete päť vymyslených krátkych článkov. Ku každému z nich sú na výber tri titulky, jedna z nich je však zavádzajúca – buď obsahuje informáciu, ktorá v správe nie je, alebo človeka nabáda, aby si domyslel niečo, čo článok nehovorí.

V závislosti od charakteru a dynamiky skupiny sa môžete rozhodnúť nechať triedu cvičenie vypracúvať individuálne, v menších skupinách alebo spoločne. Úlohou je zavádzajúci titulok označiť a vysvetliť, prečo nezodpovedá úvodnému textu.

Nechajte žiakov a žiačky, aby vysvetlili aj to, prečo sú zvyšné dve titulky správne. Správne odpovede aj s vysvetlením nájdete na konci cvičenia.

Články

Správa 1: Marketingové ťahy anglického futbalu

Fantasy Premier League je virtuálna hra, v ktorej hráči zastávajú pozíciu manažéra futbalového klubu a tvoria si vlastné zostavy zo skutočných futbalistov z klubov Premier League. Výkonnostné štatistiky futbalistov, ich bodové zisky, či ceny prestupov sú upravované v reálnom čase na základe výkonov v uskutočnených zápasoch ligy, preto je pre hráčov Fantasy užitočné zápasy a správy o nich sledovať. Hlavný komunikačný manažér ligy, Ibrahim Salag, tvrdí, že vytvoriť Fantasy bol dosiaľ najlepší marketingový ťah na prítiahnutie nových a udržanie verných fanúšikov. Jeho vyjadreniu prítakáva fakt, že počet hráčov Fantasy z roka na rok stabilne stúpa, podobne ako počet divákov futbalových zápasov Premier League.

- a) Nový herný trend vyrába fanúšikov pre Premier League
- b) Salag o Fantasy: „Najlepší marketingový ťah na prítiahnutie fanúšikov“
- c) Úpadok záujmu Európanov o šport by mohla vyriešiť online hra

Správa 2: Boj o liečivú rastlinu

Začiatkom minulého roka bol na území Turčianskej kotliny objavený vzácny rastlinný endemit, Sloviačka lúčna. Záznamy o Sloviačke sa prvýkrát vyskytli v stredovekých uhorských herbároch, no už niekoľko storočí bola táto liečivá rastlina považovaná za vyhynutú. Látka obsiahnutá v okvetných lístkoch Sloviačky má podľa prvých výsledkov farmaceutických štúdií pozitívny vplyv na priebeh rakoviny hrtanu, pankreasu, hrubého čreva aj krčka maternice a zásadne znižuje riziko úmrtia na tieto závažné ochorenia. V nadväznosti na vzácny objav podniká Ministerstvo životného prostredia kroky na vyhlásenie Turčianskej kotliny za chránené územie najvyššieho stupňa. Proti tomu sa však búria poľnohospodári, pre ktorých je kotlina významným zdrojom ornej pôdy, o ktorú by po jej vyhlásení za chránené územie prišli.

- a) Slovenská rastlina môže zvrátiť priebeh civilizačných ochorení
- b) Najdôležitejší objav farmaceutického priemyslu pochádza zo stredného Slovenska
- c) Poľnohospodári bojujú s Ministerstvom o ornú pôdu

Správa 3: Krotenie bleskov

Skupina fyzikiek z Birminghamskej univerzity vo Veľkej Británii vynašla nový spôsob skladovania a prenosu elektrickej energie. Elektrickú energiu dokážu uskladniť v superkondenzátoroch, čo sú mobilné zariadenia veľkosti nákladného auta. Množstvo elektriny uložené v jednom superkondenzátore podľa odhadov dokáže pokryť potrebu elektrickej energie jednej obce s približne 1000 obyvateľmi na celý rok. Prenos elektriny medzi skladovacími zariadeniami prebieha technológiou, ktorá pripomína zázrak – prebieha totižto prostredníctvom búrkových mračen. Fyzikky skonštruovali vysoko-vodivú anténu pripojenú k superkondenzátoru, ktorá dokáže vytvoriť syntetický blesk smerujúci k oblohe. Ak je nad anténou búrkové mračno, energia sa na ňom zachytí. Zapnutím opačného obvodu si anténa na prijímajúcom superkondenzátore pritiahne energiu vo forme prirodzeného blesku z búrkového mračna a kondenzátor nabije. Takýto prenos dokáže prebiehať až na vzdialenosť 130 kilometrov. „Je to technológia budúcnosti, ktorá šetrí životné prostredie. Nielenže vďaka nej ušetríme tony vodivého materiálu, ktorý sa teraz využíva na klasickú pozemnú rozvodovú sieť, ale vyhneme sa aj výrubu lesov, ktoré museli pozemným sieťam uvoľňovať miesto,“ vraví Emily Clark, jedna z vynálezkýň.

- a) Vďaka novej technológii budeme mať elektráreň v každej dedine
- b) Fyzikky z britskej univerzity skrotili blesky
- c) Energetické potreby ľudstva môžu byť v budúcnosti pre prírodu absolútne neškodné, k obnoviteľným zdrojom pribúda aj šetrný prenos

Správa 4: Budúcnosť africkej krajiny

V roku 1994 bola Rwanda zdevastovaná genocídou a ani po 27-ich rokoch sa z tejto udalosti nedokázala ekonomicky a spoločensky pozviechať. Vládni predstavitelia sa rozhodli nenavýšovať viac dlhy voči svetovej investičnej banke prijímaním ďalších dotácií na opätovné vybudovanie infraštruktúry a správu krajiny. Preto začali minulý rok rokovať s predstaviteľmi Konžskej demokratickej republiky o možnosti pohltienia krajiny. Hutuovia, ktorí predstavujú najväčšie Rwandské etnikum, sa proti konaniu svojej vlády búria a organizujú sériu protestov. Do dnešného dňa sa na protestoch zúčastnilo vyše 240 tisíc ľudí. Podľa prieskumu verejnej mienky agentúry Life for Rwanda so zánikom samostatnej krajiny nesúhlasí až 67 opýtaných.

- a) Snaha Rwandskej vlády o pripojenie ku Kongu sa stretla s vlnou kritiky
- b) Pohltienie Rwandy Kongom by podporila až tretina verejnosti
- c) Vláda africkej krajiny chce zastaviť navýšovanie dlhu voči svetovej investičnej banke

Správa 5: Stret identít

Na cirkevnom gymnáziu Svätého otca Štefana v Malackách bol v piatok 13. augusta 2021 zbitý študent prvého ročníka skupinou starších spolužiakov. Podľa vyjadrení trojice útočníkov bol motívom strach – báli sa, že by mladší spolužiak inšpiroval ďalších k údajne hriešnemu správaniu. Zbitý Juraj (pre účel anonymizácie vymyslené meno) totižto chodieval do školy oblečený v ženských blúzkach, používal make-up a netajil sa svojou homosexuálnou orientáciou. Juraj je v súčasnosti pozorovaný na oddelení traumatológie trnavskej nemocnice. Jeho rodičia sa k udalosti nechcú vyjadrovať, poskytli nám iba informáciu, že sa budú snažiť o preloženie syna na iné gymnázium. Útočníci nad svojim konaním neprejavili ľútosť a sú presvedčení, že konali v záujme školy.

- a) Cirkevné školy podmieňujú vo svojich študentoch nenávisť a násilie!
- b) Žiak cirkevného gymnázia zbitý za svoju sexuálnu orientáciu
- c) Na malackom gymnáziu sa udiala bitka, jeden z účastníkov leží v nemocnici

Správne odpovede

1c: Z článku sa zdá, že model hry Fantasy by bol schopný zvýšiť záujem ľudí o šport aj v iných krajinách a športových ligách. Text sa však zaoberá iba vplyvom hry v súvislosti s anglickou Premier League, pre ktorú hra takpovediac vytvára nových fanúšikov. Takto formulovaná titulka priláka ku kliknutiu na článok aj človeka, ktorého Premier League vôbec nezaujíma. Ak by však hľadal v texte viac o (ne)záujme Európanov o šport, ostal by sklamaný.

2b: Objav rastliny, ktorá pozitívne vplýva na priebeh nádorových ochorení je akiste významná udalosť. Avšak na to, aby sme ju mohli objektívne označiť za najdôležitejší objav farmaceutického priemyslu by musel článok širšie opisovať dopad jej používania a porovnať ho s dopadom používania ďalších liekov určených pre rozšírené civilizačné ochorenia, ktorým podliehajú milióny ľudí. To však článku chýba, preto je takáto titulka premrštenou interpretáciou uvedených informácií snažiaca sa vyvolať senzáciu a záujem čitateľov.

3a: Mať v dedine vlastnú elektráreň je možno nenaplneným snom mnohých vidiečanov a vidiečaniek. Preto by takto formulovaná titulka iste pritiahla ich pozornosť. Pravda je však taká, že moderná a prelomová technológia zvykne dlhé roky prechádzať optimalizáciou, kým sa stane cenovo dostupnejšou pre široké masy, preto je ťažké predpokladať, či a kedy bude taká lacná, že si ju bude môcť dovoliť každá obec. Článok nič také neanalyzuje a nepredpovedá, preto je titulka zavádzajúca.

4b: V článku je uvedené, že 67% opýtaných v prieskume na položenú otázku odpovedalo záporne. To však neznamená, že zvyšných 33% vyjadrilo súhlas. Metodológia prieskumu mohla umožňovať aj iné odpovede ako súhlasím – nesúhlasím, to však z článku vyčítať nevieme.

5a: Rozhodnutia ľudí bývajú ovplyvňované externými vplyvmi, no článok detailnejšie neskúma, na základe akých vplyvov traja útočníci z malackej cirkevnej školy konali. Naproti tomu titulka vyvoláva dojem, že práve návšteva cirkevnej školy môže za ich násilný čin. Aby bola titulka pravdivá, muselo by byť v článku dokázané, že škola systematicky viedla týchto študentov k nenávisti a násiliu. Navyše, ak by to aj bola pravda pre jednu konkrétnu školu, nemusí to byť pravda pre všetky cirkevné školy, ako naznačuje formulácia titulky.

Cvičenie 2.3: (Dez)interpretácia primárnych zdrojov

Zameranie

budovanie návyku overovať si informácie z primárnych zdrojov

Trvanie

časť A



Náročnosť



Spôsob realizácie

prezenčne aj online

Pomôcky

kópie prípadovej štúdie, prístup k internetu

Pokyny

Časť A

Vysvetlite triede rozdiel medzi primárnym a sekundárnym informačným zdrojom:

Primárny zdroj: Prináša vlastné a originálne informácie a dáta bez toho, aby boli sumarizované, filtrované, hodnotené alebo interpretované.

Sekundárny zdroj: Ich princípom je zhromažďovať, sumarizovať a interpretovať dáta a informácie prinesené primárnymi zdrojmi.

Triede rozdajte/nazdieľajte prípadovú štúdiu a nechajte žiakov a žiačky, aby si ju dôkladne prečítali. Po prečítaní ich nechajte prezrieť si zmienené stránky a položte im otázky uvedené v sekcii diskusia. Žiakov a žiačky motivujte, aby svoje odpovede vysvetlili a odôvodnili. Diskusiu môžete ukončiť spoločným preštudovaním si analýzy. Cvičenie ukončíte krátkou reflexiou.

Časť B (voliteľná)

Triedu rozdeľte do 2–3 členných skupín. Zadaťte im (počas vyučovacej hodiny alebo na domácu úlohu), aby vyhľadali jednu správu, ktorá čerpá a interpretuje dáta z iného zdroja, primárny zdroj si prezreli a zhodnotili, či autor správy interpretoval dáta správne alebo nesprávne. Skupiny musia vedieť svoju odpoveď odôvodniť.

Prípadová štúdia

Na stránke Vaccine impact⁶ bol 16. apríla 2021 zverejnený článok s názvom *6,662 DEAD 299,065 Injuries: European Database of Adverse Drug Reactions for COVID-19 “Vaccines”* (pozn.prekl.: 6662 mŕtvych, 299065 zranených: Európska databáza nežiadúcich účinkov liekov a COVID-19 „vakcíny“).

Dáta, na ktoré sa článok odvoláva, skutočne pochádzajú z Európskej databázy nežiadúcich účinkov liekov – EudraVigilance⁷. Pre stránku Health Impact News, ktorá je webdizajnom a obsahom totožná so stránkou Vaccine impact a patrí do tej istej spravodajskej siete, dáta pre štyri vakcíny (Moderna, Pfizer-BionTech, AstraZeneca, Janssen) spracoval odberateľ/čitateľ stránky z Európy. Podľa uvedenej informácie tak spravil dobrovoľne (viď **obrázok 1**).

Obrázok 1



V článku je uvedené tvrdenie, že správa Európskej databázy nežiadúcich účinkov liekov k dátumu 10. apríla 2021 eviduje 6662 úmrtí a 299065 zranení v následku vakcinácie štyrmi experimentálnymi vyššie spomenutými vakcínami proti Covid-19 (viď **obrázok 2**).

⁶ zdroj: <https://vaccineimpact.com/2021/6662-dead-299065-injuries-european-database-of-adverse-drug-reactions-for-covid-19-vaccines/>

⁷ odkaz: <http://www.adrreports.eu/en/index.html>

Obrázok 2



Obrázok 3



Na stránke Európskej databázy nežiadúcich účinkov liekov – EudraVigilance – sú uvedené 3 kľúčové informácie o výpovednej hodnote dát a spôsobe práce s nimi (viď **obrázok 3**), ktoré sú pravidelne opakované aj v jednotlivých kapitolách podstránky *Understanding reports* (pozn. prekl.: *Chápanie záznamov*). Podstránku je možné nájsť v navigačnej lište.

Tieto tri kľúčové informácie sú (doslovný preklad označeného výseku na **obrázku 3**):

1. Informácie na tejto stránke súvisia s **podozreniami na vedľajšie účinky**, t.j. zdravotnými javmi, ktoré boli pozorované po použití lieku, ale ktoré **nie sú nevyhnutne spojené s alebo spôsobené liekom**.
2. Informácie o podozreniach na vedľajšie účinky **by nemali byť interpretované** tak, že znamenajú, že liek alebo jeho aktívna zložka spôsobuje pozorovaný účinok alebo že **nie je bezpečné ju používať**. Jedine detailné hodnotenie a vedecké posúdenie všetkých dostupných dát umožňuje vytvárať rôzne závery o benefitoch a rizikách lieku.
3. Európska lieková agentúra tieto dáta publikuje, aby zainteresované strany, vrátane širokej verejnosti, mali prístup k informáciám, ktoré Európske regulačné orgány používajú na preverenie bezpečnosti lieku alebo aktívnej zložky. Kľúčovým princípom agentúry je **transparentnosť**.

Diskusia

Ako vysvetľuje autor článku na stránke Vaccine impact dáta z databázy Eudravigilance? Je jeho vysvetlenie správne? Prečo áno/nie?

Urobili by ste na základe článku rozhodnutie dať/nedať sa zaočkovať? Prečo áno/prečo nie?

Prehliadnite si stránku Vaccine Impact a EudraVigilance. Čo o nich viete skonštatovať?

Analýza

Autor článku síce použil overený zdroj dát, ale nebral na vedomie kľúčové informácie poskytnuté Európskou databázou nežiadúcich účinkov liekov o tom, ako sa s týmito dátami pracuje – ako ich môžeme interpretovať.

Hoci podľa zdrojových dát preukázateľne umrelo 6662 ľudí a 299065 zažilo nejaké zdravotné komplikácie, nie je overený a dokázaný súvis týchto udalostí s podaním vakcíny proti Covid-19. Podobné dáta – tisíce nahlásených podozrení na vedľajšie účinky rôzneho typu a závažnosti – vieme nájsť ku ktorémukoľvek inému lieku v databáze EudraVigilance. Napr. k Acicloviru⁸, aktívnej zložke bežne používaných liekov proti vírusovým infekciám, bolo k 17. aprílu 2021 nahlásených 722 jedinečných prípadov podozrení na negatívny vedľajší účinok zložky na cievnu a lymfatickú sústavu. K vakcíne Moderna⁹ bolo k rovnakému dátumu nahlásených 766 jedinečných prípadov podozrení na negatívny vedľajší účinok zložky na cievnu a lymfatickú sústavu. Z týchto dát však vôbec nevieme, ako dlho sú lieky na trhu alebo akej kohorte ľudí a koľko sa ich predalo. V skratke, bez doloženia kontextu pacientov a overenia súvisu účinku s podaním lieku nedokážeme z týchto dát spoľahlivo tvoriť závery o bezpečnosti liekov alebo ich aktívnych zložiek. Dáta sú preto možno užitočné ako podklad pre dizajnovanie budúcich klinických štúdií liekov a ich účinkov na ľudský organizmus, nie pre rozhodovanie jednotlivcov o tom, či je liek pre nich bezpečný.

Podobná nedbanlivosť k metodológii zberu dát primárneho zdroja môže viesť k zavádzajúcim interpretáciám a záverom. V tomto konkrétnom prípade si zavádzajúce interpretácie v článku len na stránke Vaccine impact prečítalo 11262 ľudí a na stránke Health impact news ďalších 7218, niekoľko ďalších stoviek ľudí článok zdieľalo na sociálnych sieťach (viď **obrázky 4 a 5**).

⁸ zdroj: <https://dap.ema.europa.eu/analytics/saw.dll?PortalPages>

⁹ zdroj: <https://dap.ema.europa.eu/analytics/saw.dll?PortalPages>

Obrázok 4



Obrázok 5



Reflexia

Máte vo zvyku overovať si informácie, na ktoré sa odkazujú sekundárne zdroje?
Prečo áno/nie?

Nakoľko je možné sa spoliehať na informácie zo sekundárnych zdrojov? Od čoho to závisí?

Môže byť nesprávna interpretácia primárnych zdrojov nebezpečná? V akých situáciách?

3. Argumentačné fauly a manipulácia

Pojem argumentačný faul označuje rečnícku praktiku, keď rečník alebo rečníčka argumentuje logicky chybne alebo neférov. Argumentačných faulov a logických chýb, z ktorých tieto fauly neraz vychádzajú, je nespočetné množstvo. V tejto kapitole sa dozvieme o niekoľkých, s ktorými sa často stretávame aj v bežných rozhovoroch či rutinných situáciách. Chyby a fauly sú nižšie rozdelené do troch kategórií:

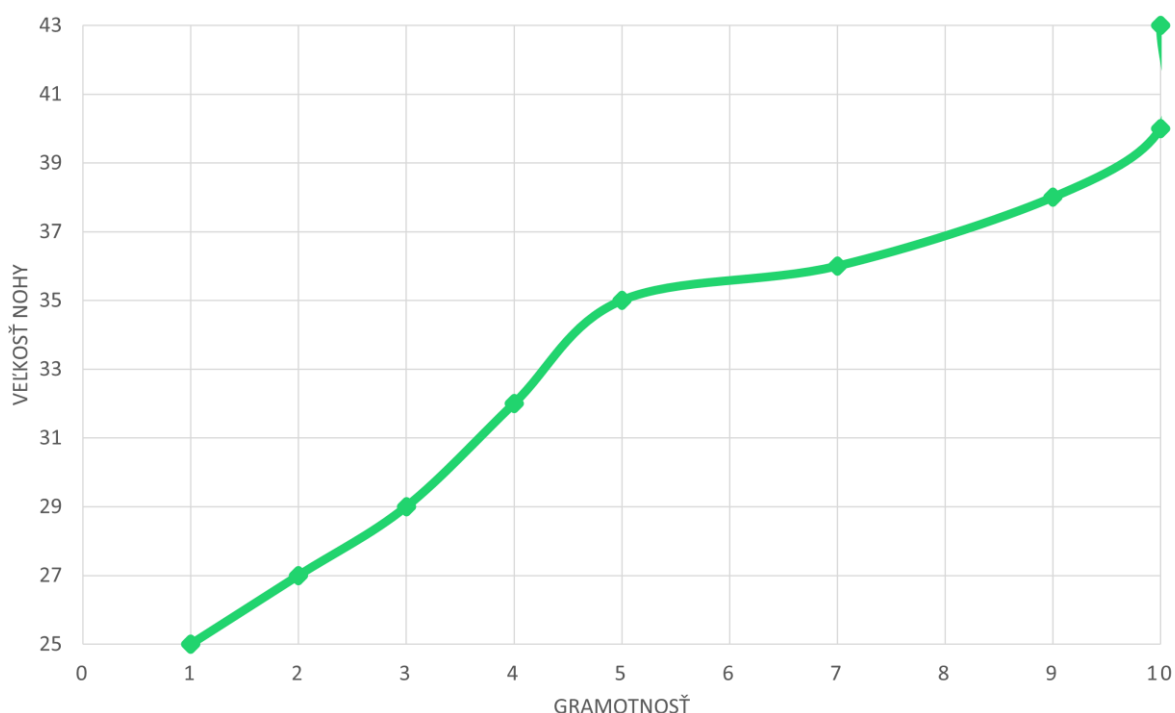
- **Logické chyby** – spočívajú v nesprávnej logike pri práci s predpokladmi, odôvodňovaním, či pri vyvodzovaní záverov
- **Falošné kritériá** – namiesto zdôvodnenia argumentu podsúvajú kritérium, ktorým argument obhajujú, a to štandardne bez vysvetlenia, prečo je toto kritérium dôležité
- **Úskoky** – sem patria všetky fauly, ktoré ktorých cieľom je odvieť pozornosť od diskutovanej témy, či diskusiu pokriviť vo svoj prospech

Faulov a logických chýb sa občas dopúšťame celkom nevedome všetci. Je však možné použiť ich aj celkom účelne – nespozorované argumentačné fauly dokážu byť totižto silným nástrojom manipulácie. Preto je dôležité spoznať ich, byť voči nim pozorný a snahe o manipuláciu tak nepodľahnúť.

FALOŠNÁ KAUZALITA

Jednou z najzákladnejších logických chýb je falošná kauzalita. Kauzalita pomenúva vzťah dvoch javov, medzi ktorými je príčinná-následková súvislosť, t.j. jeden zapríčiňuje druhý. Falošná kauzalita túto príčinná-následkovú súvislosť predpokladá aj v prípade, kde v skutočnosti nie je. Uvedieme si príklad:

ĽUDIA S MALÝMI NOHAMI SÚ NEGRAMOTNÍ.



Na grafe vidíme spojnicu, ktorá zobrazuje veľkosť nohy vo vzťahu k stupňu gramotnosti. Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že ľudia s malými nohami sú negramotní a ľudia s veľkými nohami sú od nich gramotnejší, teda by sme si mohli vyvodiť záver, že veľkosť nohy ovplyvňuje to, akú kapacitu vzdelávať sa človek má. Veľkosť nohy však priamo nijako neovplyvňuje to, či človek gramotný je alebo nie. Veľkosť nohy aj stupeň gramotnosti majú totižto spoločnú skrytú príčinu – vek. Od narodenia nám s pribúdajúcim vekom nielen rastú chodidlá, ale aj trávime vzrastajúci čas vo vzdelávacom systéme a nadobúdame nové poznatky a zručnosti, čím zvyšujeme svoj stupeň gramotnosti. Veľkosť chodidla a stupeň gramotnosti teda existujú popri sebe, ale vzájomne sa naspôsobujú, preto tvrdiť, že jedno zapríčiňuje druhé je falošnou kauzalitou.

CYKlickÝ ARGUMENT

Presvedčivý argument obsahuje vysvetlenie. Cyklickému argumentu práve táto charakteristika chýba – základnú myšlienku nevysvetľuje, nerozvíja, iba ju opakuje inými slovami. V takomto argumente je predpoklad zároveň záverom a záver je zároveň predpokladom. Preto ho môžeme aj obrátiť a na jeho pravdivostnú hodnotu to nebude mať vplyv. Z pohľadu logiky sú takéto argumenty vždy platné, ale z pohľadu presvedčivosti sú celkom zbytočné.

Tento argument je pravdivý, pretože obsahuje pravdivé výroky. = Tento argument obsahuje pravdivé výroky, lebo je pravdivý.

Vakcíny ľuďom ubližujú, lebo sú škodlivé. = Vakcíny sú škodlivé, pretože ľuďom ubližujú.

Sloboda slova je dôležitá, lebo ľudia majú právo hovoriť, čo si myslia. = Ľudia majú právo hovoriť, čo si myslia, pretože sloboda slova je dôležitá.

GENERALIZÁCIA

„Apple smartfóny sú lepšie ako Samsung. Ja som mala pred pár rokmi Samsung a do dvoch rokov bol nepoužiteľný. Apple mám už štvrtý rok a stále funguje bezchybne.“

Práve v tomto vyjadrení môžeme nájsť zovšeobecnenie, inak povedané generalizáciu. Generalizáciu spoznáme podľa toho, že rečník alebo rečníčka prednáša závery platné pre celú skupinu ľudí, vecí alebo javov na základe skúsenosti v malom, nereprezentatívnom počte prípadov. Často sa s generalizáciou stretávame pri charakterizovaní a porovnávaní určitých skupín ľudí, dokonca sú na existencii generalizácie založené predsudky. Napríklad, u mnohých ľudí bude platiť, že keď sa dozvedia o teroristickom útoku spáchanom moslimským imigrantom, dôjde u nich ku generalizujúcemu predpokladu, že všetci moslimskí prisťahovalci sú teroristi. A to aj v prípade, že by 99% z nich nemalo nielen sklony k terorizmu, ale k akejkoľvek kriminálnej činnosti.

FALOŠNÁ DILEMA (ČIERNOBIELY SVET)

Falošnej dilemy sa rečník alebo rečníčka dopúšťa, ak celé spektrum riešení určitej otázky zúži na dve alternatívy. Jednu pritom spravidla vykresľuje ako správnu, pravdivú, zatiaľ čo tú druhú prezentuje ako neatraktívne, horšie riešenie. Diskusiu tým zásadne okliešťa a poslucháča alebo poslucháčku núti vybrať si jednu z extrémnych pozícií.

Falošnou dilemou je napríklad výrok bývalého prezidenta Spojených štátov amerických Georga Busha, ktorým sa začala kampaň boja proti teroru po útoku na Svetové obchodné centrum v New Yorku z 11. septembra 2001. Bývalý prezident USA do svojho prejavu zahrnul nasledovnú myšlienku: „Každý národ, v každom regióne, teraz musí urobiť rozhodnutie. **Buď ste s nami alebo ste s teroristami.**“ Tento výrok vyvoláva dojem, že každá krajina, ktorá nebude spolu s USA aktívna v boji proti teroru s terorizmom súhlasí. Postojov k terorizmu a foriem boja proti nemu pritom mohlo a môže existovať viacero.

Falošné kritériá

VOX POPULI

Princípom argumentačného faulu vox populi (t.j. hlas ľudu) je argumentovať za niečo z dôvodu, že to chce väčšina ľudí. Tento faul prináša dve klzké plochy – po prvé, aby sa rečník alebo rečníčka vyhla manipulácii, musí dokázať, že opatrenie má skutočne podporu u kľúčovej väčšiny. Po druhé, aj ak by to tak bolo, nedokazuje to, že opatrenie je správne, či užitočné. Pred niekoľkými stovkami rokov bolo štandardom naháňať a upaľovať ženy označené za čarodejnice či zotročovať ľudí tmavej farby pleti. Dnes je štandardom vlastniť osobný automobil, či predávať vodu v plastových fľašiach. Ani jeden zo spomenutých príkladov však nemusí byť obhájitelný len preto, že to chce, súhlasí s tým, alebo sa tomu skrátka nevzpiera väčšina ľudí.

ARGUMENT Z AUTORITY

„Žiadna klimatická kríza neexistuje, je to iba premrštený výmysel mladých občianskych aktivistov. Ved' to tvrdí aj pani Bukovská, ktorá je vyštudovaná enviromentalistka a tomuto odboru sa venuje celý profesijný život.“

Práve takto môže vyzeráť faul apelu na autoritu, v ktorom namiesto vysvetlenia a dokázania tvrdenia tvrdenie obhajujeme postavením autority. Štandardne by mala byť zdrojom autority určitá kompetencia, preto je rozumné nechať ovplyvniť svoje názory názormi autorít, a to predovšetkým v situáciách, kedy my sami danú kompetenciu nemáme. Avšak aj autority sa môžu myliť, môžu existovať autority na podobnej úrovni tvrdiace opak, prípadne môže byť samotný zdroj autority falošný, preto si pri obhajobe argumentu samotným postavením autority nikdy nevystačíme.

APEL NA TRADÍCIU

„Jurko, mal by si si chystať korbáč, blíži sa Veľká noc a na Veľkú noc sa chodia šibať dievčatá, aby boli po celý rok zdravé. Aj tvoj dedo, aj tvoj pradedo už o tomto čase mali zapletené korbáče.“

Už asi tušíte, v čom spočíva tento typ argumentačného faulu. Podobne ako argument z autority nevysvetľuje a nedokazuje, iba sa na niečo odvoláva – v tomto prípade na tradície a zvyky. Apel na tradíciu v sebe skrýva predpoklad, že všetko, čo má pôvod v minulosti, je správne. To, že sa niečo robí nejakým spôsobom dlhšie obdobie však nemusí automaticky znamenať, že to správne naozaj je. Na javy totižto vplýva čas a to, čo mohlo dávať zmysel pred niekoľkými rokmi mohlo v meniacich sa podmienkach stratiť na relevancii. Preto je potrebné takúto argumentáciu vždy doplniť o vysvetlenie, prečo je platná aj v aktuálnom kontexte.

Úskoky

AD HOMINEM

Argumentačný faul Ad hominem by sme do slovenčiny mohli voľne preložiť ako osobný útok. Princípom tohto faulu je namiesto na obsah reči súperu útočiť na jeho osobu – napr. poukázať na jeho vzdelanie, výzor, správanie a pod. Argumentačný faul je to práve preto, že pri jeho použití rečník alebo rečníčka nevyvracia súperovu logiku argumentu, ale spochybňuje jeho osobu, či motívy, ktoré so samotným argumentom nemusia mať vôbec nič spoločné. Pravdivosť súperovho argumentu pritom môže ostať nedotknutá.

Osobné útoky bývajú často agresívne, až vulgárne a pre široké masy dokážu byť v podaní šikovných rečníkov a rečníčok veľmi presvedčivé. Práve pri diskusiách autorít si na ne treba dávať obzvlášť pozor, pretože dokážu byť silným nástrojom budovania nedôvery a manipulácie verejnej mienky.

Politik A: Pán kolega, za vášho vládnutia sa zvýšili štátny dlh o polovicu, mali by ste sa za to zodpovedať občanom.

Politik B: Vy sa ani nevyjadrujete k štátnemu dlhu. Kým ja som bol vo vláde a staral sa o chod nášho štátu, vy ste si doma v izbe šil plukovnícku uniformu.

ÚDENÝ SLEĎ

Pod údeným sledom rozumieme celú skupinu argumentačných faulov, ktoré sú založené na odpútaní pozornosti od nosnej témy diskusie. Rečník alebo rečníčka odpútava našu pozornosť pomocou argumentu, ktorý s diskutovanou témou zdanlivo súvisí, no v skutočnosti na ňu neponúka žiadnu odpoveď.

Manžel: „Pokazila sa nám práčka. Viem, že teraz nemáme peňazí nazvyš, ale mali by sme sa čo najskôr poobhliadať po novej, veď prať potrebujeme každý týždeň.“

Manželka: „To preto sa nám pokazila, že si v nej každú chvíľu nechávaš prať tie ťažké syntetické poťahy do auta. Nebolo by lepšie dávať ich do čistiarne?“

K tomu, či a kedy si kúpiť práčku, prípadne či by nebolo lepšie nechať tú starú opraviť, sa manželka nevyjadrila. Namiesto toho odvieďa pozornosť k inej téme prostredníctvom zdanlivo súvisiacej myšlienky.

AČOHENTÍZMUS

Ačohentízmus (angl. whataboutism) je špeciálny typ údeného sleda, založený na odvedení pozornosti od vlastných skutkov k skutkom iných alebo k zdanlivo dôležitejším skutočnostiam. Štandardne obsahuje aj náznak útoku. Táto taktika sa bežne vyskytuje v diskusiách v momente, keď sa diskutujúci začne cítiť neisto, nevie svoju pozíciu obhájiť a tak diskusiu zvrtné k útoku na skutky iných.

Novinárka: Pán minister, ako občanom vysvetlíte mimoriadne uvoľnenie finančných prostriedkov na nákup vojenskej techniky za pol miliardy eur v situácii, keď nám kriticky chýbajú investície do zdravotníctva?

Minister: Tak mňa tu napádajú kvôli pol miliarde. A čo môj predchodca, ktorý pustil 2 miliardy na vybudovanie štadiónu súkromného futbalového klubu? O tom ste nenapísali ani čiarku.

SLAMENÝ PANÁK

Slamený panák pomenúva praktiku, keď rečník alebo rečníčka skresľuje argument oponenta do absurdnej podoby, aby bol ľahšie napadnuteľný. Následne útočí a snaží sa vyvrátiť túto karikatúru, zatiaľ čo pôvodný argument môže naďalej platiť. Je treba zdôrazniť, že slameného panáka si občas vytvárame všetci – je to prirodzená chyba v situáciách, kedy obsahu reči oponenta nerozumieme alebo dostatočne nepoznáme súvislosti. Jeho argument si preto môžeme vymodelovať do podoby,

ktorá je pre nás zrozumiteľnejšia. Tento argumentačný faul však ľudia používajú aj účelne, aby oponenta vykreslili ako obhajcu nesympatických návrhov.

Sklár Milan: Blížia sa Vianoce, mohli by sme dať ľuďom v dôchodkovom veku aspoň 20%-nú zľavu na poháre na víno a vianočný likér. Nech si aj oni môžu dovoliť pekný servis na štedrovečernom stole.

Sklárka Stella: Jasne, ty bys všem lidem rozdal sklenice rovnou zdarma a sklári nebudou mít co žrát.

KLZKÝ SVAH (ŠIKMÁ PLOCHA)

Za klzký svah alebo argument šikmou plochou môžeme označiť to, keď rečník alebo rečníčka tvrdí, že jeden jav bude viesť k reťazcu ďalších udalostí, zvyčajne ukončenému vážnym negatívnym dôsledkom. V relatívne nepodstatnom jave tak osoba naznačuje začiatok negatívneho trendu a tým obhajuje jeho odmietnutie. Prepojenie medzi jednotlivými udalosťami v tomto reťazci pritom nie je presvedčivo vysvetlené.

„Ak zlegalizujeme predaj mäkkých drog, o pár rokov sa nám tu po uliciach budú povalovať samí závisláci s dopichanými žilami.“

Cvičenie 3.1: Nájdi faul

Zameranie

posilnenie vnímavosti voči argumentačným faulom a manipulácii

Trvanie

spolu

30

minút

15

SAMOSTATNÁ PRÁCA

15

SPOLOČNÁ ANALÝZA

Náročnosť



Spôsob realizácie

prezenčne aj online

Pomôcky

kópie priloženého textu

Pokyny

Každému v triede rozdajte kópiu textu. Text opisuje dianie okolo vymysleného návrhu zákona a obsahuje všetky argumentačné fauly uvedené na začiatku tejto kapitoly. Úlohou žiakov a žiačok je si text pozorne prečítať a fauly samostatne identifikovať. Na prácu žiakom a žiačkam nechajte aspoň 15 minút. Po uplynutí času si text spoločne zanalyzujte. Triedu poproste, aby po jednom postupne prečítali pasáže textu, pomenovali argumentačný faul nachádzajúci sa v danej pasáži a zdôvodnili svoju odpoveď. Za správne odpovede chváľte, pri nesprávnych žiaka alebo žiačku citlivo naved'te k správnejmu riešeniu.

Text

Poslankyňa Lenka Prudká predniesla v parlamente návrh zákona, ktorý vzbudil nevídané vášne. Predmetom návrhu je odstránenie herných automatov zo všetkých pohostinstiev a priestorov, ktoré nie sú vedené ako kasína. Poslankyňa návrh odôvodnila tým, že automaty sú ťažko odstrániteľnou závislosťou a ľudia ožobračujú, pretože ich návykovosť ľudí núti míňať viac, ako si môžu dovoliť, preto by nemali byť na miestach, ktoré sú bežnej populácii ľahko dostupné. Navyše sa údajne v pohostinstvách kvôli prítomnosti automatov vyskytuje agresia a fyzické konflikty, ktorým by Prudká chcela novým opatrením predísť. „Sama pochádzam z rodiny, v ktorej závislosť rodiča na herných automatoch a hazarde nenávratne zničila vzťahy a doživotne zadlžila celú rodinu. Nechcem, aby rovnaké trápenie museli zažiť všetky deti, ktorých rodičia bojujú s rovnakou závislosťou,“ tvrdí poslankyňa.

Opozičný poslanec Dávid Šalamún sa proti návrhu rázne vzoprel a označil návrh pani Prudkej za obyčajné mrhanie času zákonodarcov na úkor iných dôležitých problémov štátu ako sú unavené zdravotníctvo a nepostačujúce školstvo. „Ja som zásadne proti tomuto bizarnému návrhu, lebo ľudia v pohostinstvách sú na automaty zvyknutí a vyslovene ich tam očakávajú a chcú. Ak by sme ich zakázali, pohostinstvá prídu o svojich zákazníkov a začnú krachovať. A na to my naozaj peniaze nemáme, aby sme tým tisícom krčmárov a krčmáriek dávali podporu v nezamestnanosti,“ dodal Šalamún. Šalamúna podporil aj niekdajší minister kultúry, Vincent Kukáč: „Krčmy boli vždy miestom, kde sa ľudia chodili zabaviť, zahrať si karty a chvíľu nemyslieť na bežné denné starosti. Mali by sme im takýto priestor v živote nechať.“

Na tento odpor zareagovalo niekoľko ďalších poslancov a poslankyň, medzi inými aj Nad'a Jasavá, Prudkej strانيčka kolegyňa: „K zákazu herných automatov sa predsa nemôžu vyjadrovať dvaja gembleri, ktorý každý druhý večer trávia v krčmách rozhadzovaním stoviek eur na hazardné hry. Ja som roky profesorkou sociológie na Univerzite Jozefa Gregora Tajovského a preto rozhodne zastávam pozíciu tvrdého zákazu automatov. Ak automaty nezakážeme, budeme mať krajinu plnú nešťastných zadlžených rodín.“

O návrhu sa v parlamente viedla diskusia až do neskorých nočných hodín, napokon však prešiel do druhého čítania. Skupina poslancov a poslankyň okolo Lenky Prudkej zákonu verí, pretože považuje za spoločensky potrebné predchádzať rozširovaniu hráčskej závislosti. Šalamún a Kukáč na druhej strane odhodlane prezentujú svoju vôľu bojovať proti zákonu, ktorý ľuďom berie slobodu vybrať si vlastné kratochvíle a míňať peniaze ako sami uznajú za vhodné.

Riešenie

Poslankyňa Lenka Prudká predniesla v parlamente návrh zákona, ktorý vzbudil nevídané vášne. Predmetom návrhu je odstránenie herných automatov zo všetkých pohostinstiev a priestorov, ktoré nie sú vedené ako kasína.

Poslankyňa návrh odôvodnila tým, že automaty sú ťažko odstrániteľnou závislosťou a ľudí ožobračujú, pretože ich návykovosť ľudí núti míňať viac, ako si môžu dovoliť,

CYKlický ARGUMENT

preto by nemali byť na miestach, ktoré sú bežnej populácii ľahko dostupné. Navyše sa údajne v pohostinstvách kvôli prítomnosti automatov vyskytuje agresia a fyzické konflikty, ktorým by Prudká chcela novým opatrením predísť. **FALOŠNÁ KAUZALITA**

„Sama pochádzam z rodiny, v ktorej závislosť rodiča na herných automatoch a hazardu nenávratne zničila vzťahy a doživotne zadlžila celú rodinu. Nechcem, aby rovnaké trápenie museli zažiť všetky deti, ktorých rodičia bojujú s rovnakou závislosťou,“ tvrdí poslankyňa. **GENERALIZÁCIA**

Opozičný poslanec Dávid Šalamún sa proti návrhu rázne vzoprel a označil návrh pani Prudkej za obyčajné mrhanie času zákonodarcov na úkor iných dôležitých problémov štátu ako sú unavené zdravotníctvo a nepostačujúce školstvo. **ÚDENÝ SLEĎ - AČOHEŇTÍZMUS**

„Ja som zásadne proti tomuto bizarnému návrhu, lebo ľudia v pohostinstvách sú na automaty zvyknutí a vyslovene ich tam očakávajú a chcú. **VOX POPULI**

Ak by sme ich zakázali, pohostinstvá prídu o svojich zákazníkov a začnú krachovať. A na to my naozaj peniaze nemáme, aby sme tým tisícim krčmárov a krčmáriek dávali podporu v nezamestnanosti,“ dodal Šalamún. **KLZKÝ SVAH**

Šalamúna podporil aj niekdajší minister kultúry, Vincent Kukáč: „Krčmy boli vždy miestom, kde sa ľudia chodili zabaviť, zahrať si karty a chvíľu nemyslieť na bežné denné starosti. Mali by sme im takýto priestor v živote nechať.“ **APEL NA TRADÍCIU**

Na tento odpor zareagovalo niekoľko ďalších poslancov a poslankyň, medzi inými aj Naďa Jasavá, Prudkej straníčka kolegyňa: „K zákazu herných automatov sa predsa nemôžu vyjadrovať dvaja gembleri, ktorý každý druhý večer trávia v krčmách rozhadzovaním stoviek eur na hazardné hry. **AD HOMINEM**

Ja som roky profesorkou sociológie na Univerzite Jozefa Gregora Tajovského a preto rozhodne zastávam pozíciu tvrdého zákazu automatov. **ARGUMENT Z AUTHORITY**

Ak automaty nezakážeme, budeme mať krajinu plnú nešťastných zadlžených rodín.“

FALOŠNÁ DILEMA

O návrhu sa v parlamente viedla diskusia až do neskorých nočných hodín, napokon však prešiel do druhého čítania. Skupina poslancov a poslankýň okolo Lenky Prudkej zákonu verí, pretože považuje za spoločensky potrebné predchádzať rozširovaniu hráčskej závislosti.

Šalamún a Kukáč na druhej strane odhodlane prezentujú svoju vôľu bojovať proti zákonu, ktorý ľuďom berie slobodu vybrať si vlastné kratochvile a míňať peniaze ako sami uznajú za vhodné. **SLAMENÝ PANÁK**

Cvičenie 3.2: Stôl plný zlých argumentov

Zameranie

posilnenie vnímavosti voči argumentačným faulom a manipulácii

Trvanie

spolu



Náročnosť



Spôsob realizácie

prezenčne aj online

Pomôcky

ústrižky s popisom argumentačných faulov

Pokyny

Zoznam argumentačných faulov z úvodu tejto kapitoly napíšte na tabuľu tak, aby naň každý videl. Triedu rozdeľte do najvyšš 4-členných skupín. Každú zo skupín usadte k jednému stolu a pridajte jej tému diskusie. Následne potajme pridajte každému členovi a členke skupiny ústrižok s popisom jedného argumentačného faulu. Nechajte skupinám chvíľku na prečítanie popisu a premyslenie vyjadrení. Následne spustíte diskusie. Úlohou skupín je 5–10 minút diskutovať o pridelennej téme, avšak každý diskutér a každá diskutérka musí aspoň raz v diskusii použiť pridelený argumentačný faul. Po ukončení diskusie nechajte skupiny hádať, kto prezentoval aký argumentačný faul.

Zoznam diskusných tém a faulov:

- **Veľká noc:** apel na tradíciu, slamený panák, klzký svah, falošná kauzalita
- **Vianoce:** argument z autority, údený sled, cyklický argument, vox populi
- **Hodiny matematiky:** vox populi, generalizácia, falošná dilema, ačohentízmus
- **Chodenie peši namiesto používania automobilov:** klzký svah, falošná dilema, generalizácia, slamený panák
- **Vegetariánska strava:** ačohentízmus, cyklický argument, falošná kauzalita, ad hominem

Reflexia

Bolo pre vás jednoduché cielene použiť argumentačný faul?

Podarilo sa vám pomocou argumentačného faulu pokriviť diskusiu vo svoj prospech a ovplyvniť vašich spoludiskutérov a spoludiskutérky?

Používate argumentačné fauly v bežnom živote? Ktoré? Viete uviesť príklad takej situácie?

Je podľa vás správne používať vo svojej argumentácii fauly? Prečo áno/nie?

4. Konštruktívna komunikácia na internete

Konštruktívna komunikácia je výmena informácií, ktorá je obojstranne obohacujúca, nekonfliktná a vecná. Takejto komunikácie je však na internete ako šafranu. Častejšie ako argumenty a dôkazy vidáme v diskusiách na sociálnych fórach osobné invectívy, úskoky, zjednodušenia a zovšeobecnenia. Internetové diskusie sa totižto od bežných rozhovorov líšia v niekoľkých podstatných veciach:



PRÍSTUPNOSŤ A MNOŽSTVO DISKUSÍ

Odišli ste niekedy z osobného stretnutia v strede rozhovoru? Ak aj áno, početnosť týchto situácií pravdepodobne nie je vyššia ako početnosť situácií, kedy ste v rozhovore vytrvali až k vyvodu záveru alebo vypršaní vyhradeného času. Na osobné rozhovory sa totižto sústreďujeme, venujeme sa v nich obmedzenému množstvu tém a našich diskusných partnerov počujeme, aby sme mohli na ich myšlienky v našej reakcii nadviazať. V internetovom priestore môžeme v priebehu pár minút naraziť na desiatky rozptyľujúcich podnetov a diskusií, do ktorých je možné sa zapojiť bez pocitu záväzku v nich zotrvať. Bežne sa stáva, že v nich používatelia zanechajú jeden komentár a viac sa neukážu. Nedokončených myšlienok a nevysvetlených, nepodložených tvrdení je preto na internete podstatne viac ako v bežných rozhovoroch, kde považujeme za prirodzené si nejasnosti vysvetliť.



NEVERBÁLNA KOMUNIKÁCIA

Informáciám dáva význam nielen ich obsah, ale aj spôsob podania. Veta ako „Vaša prednáška bola famózna!“ z úst úprimne sa usmievajúceho a zvedavého študenta môže znamenať niečo zásadne iné ako totožná veta, ktorú profesorka povie pomedzi zuby študentka s výsledkom Fx z poslednej predmetovej skúšky. V bežných rozhovoroch vnímame u našich diskusných partnerov tón hlasu, melódiu, výrazy tváre aj reč tela a celkom podvedome v ich kontexte posudzujeme informácie, ktoré s nami zdieľajú. Avšak na internete všetka neverbálna komunikácia a jej nuansy absentujú. Táto skutočnosť otvára veľký priestor vzájomnému nepochopeniu.



ANONYMITA

Internet je stále pomerne nekontrolovaný a v mnohých prípadoch aj nekontrolovateľný priestor, v ktorom ľudia medzi sebou komunikujú. Na jednej strane máme vďaka internetu možnosť zdieľať naše myšlienky aj s ľuďmi na druhej strane sveta, na strane druhej v nás tento priestor buduje necitlivosť na potenciálny dopad našich vyjadrení. Pri príspevkoch v masových skupinách na sociálnych sieťach nepocitujeme úzkosť z toho, že by nás po urážlivom komentári niekto fyzicky konfrontoval a nemáme možnosť vidieť, ako naše slová dokážu zraniť človeka za druhou obrazovkou. Osoby na anonymných fórach vnímame skôr ako nič nehovoriace mená, než ako ľudí s emočným prežívaním a vlastným názorom. O to jednoduchšie je pre nás správať sa neohľaduplne a necitlivo.



TROLLING

S príchodom nových komunikačných technológií prišli aj rôzne typy ich užívateľov, vrátane tzv. trollov. Troll je osoba, ktorá na internete účelovo tvorí provokatívny a klamlivý obsah. Trollovia šíria konšpiračné teórie, tvoria a zdieľajú hoaxy a zapájajú sa do internetových diskusií len preto, aby podnietili v ostatných účastníkoch emotívnu reakciu. Zastávajú tiež nenahraditeľnú pozíciu v novodobom šírení propagandy. U ľudí, ktorých môžeme označiť za internetových trollov, existuje vyššia pravdepodobnosť, že bažia po pozornosti a pocite moci. Reakcie od ľudí ich tešia a poháňajú v tom, aby v tzv. trollingu pokračovali aj naďalej.

I napriek nástrahám vedenia diskusie cez internet existujú princípy, vďaka ktorým z nej dokážeme vytvoriť konštruktívny dialóg:

1. Spoznajte pozadie diskusného partnera

Kvôli rôznym skúsenostiam, rôznej vedomostnej báze, či rôznym identitám dokážu dvaja ľudia nahliadať na jednu a tú istú vec rozlične. Napríklad, inak sa na návrh poplatenia vysokých škôl bude pozeráť študentka zo zámožnej rodiny ako študent z chudobnejších pomerov. Alebo návrh vyššej časovej dotácie pre reklamné spoty v komerčnej televízii môže mať väčší úspech u výkonného riaditeľa televízie, pre ktorého reklama znamená zisk, ako u diváka, pre ktorého je reklama iba otravným prerušením obľúbenej relácie. Ak spoznáme kontext, z ktorého naši diskusní partneri vychádzajú, lepšie dokážeme formulovať naše vyjadrenia tak, aby boli pre nich pochopiteľné.

2. Nastavte parametre dialógu

Sociálne siete sú plné ľudí, ktorí si v anonymných diskusiách dokazujú nadradenosť, či vybijajú frustráciu. Oklieštuje to predpoklad, že bude diskusia k niečomu konštruktívne viesť. Ak máme za cieľ viesť konštruktívny dialóg, mali by sme mu nastaviť podmienky a pravidlá. Napríklad, chceme sa rozprávať o princípe alebo o konkrétnom prípade? Chceme sa vzájomne o niečom presvedčiť alebo iba informovať? Sme ochotní vypočuť si a slušne reagovať na opačné názory? Dokážeme nepodliehať emóciám a udržať komunikáciu vo vecnej rovine? Tieto otázky by sme si mali aspoň implicitne zodpovedať pred tým, než budeme v diskusii pokračovať.

3. Nájdite spoločnú pôdu

Ak máme pocit, že s diskusným partnerom stojíme na opačných stranách barikády, máme tendenciu zaujať pozície obrany alebo útoku. Diskusia tým môže nabrať na napätej atmosfére, ktorá môže vyústiť vo výbuchy emócií a stratiť tým na vecnosti. Diskusia však nemusí pôsobiť ako zápas, ak si v nej nájdeme spoločnú pôdu. Preto je užitočné si pri vzájomných reakciách vždy avizovať, v ktorých predpokladoch sa zhodujeme a v ktorých si chceme ďalej vymieňať názory.

4. Aktívne počúvajte

Na sociálnych sieťach občas reagujeme skôr, ako si vypočujeme a správne pochopíme myšlienku oponenta. Podobne ako pri osobných rozhovoroch je nutné venovať oponentovi pozornosť, dať mu priestor myšlienku rozvíjať a vysvetliť a ujasniť si, či sme ju správne pochopili. To môžeme robiť pomocou otvorených otázok, keď potrebujeme detailnejšie vysvetlenia, a uzavretých otázok, keď sa chceme presvedčiť, že sme informáciu pochopili tak ako bola myslená. Napríklad, ak nám oponent tvrdí, že na slovenských stredných školách by mali byť zavedené uniformy, môžeme sa ho otvorenou otázkou spýtať prečo práve na stredných, dať mu priestor na vysvetlenie a následne si to, či sme jeho argument správne pochopili, môžeme overiť uzavretou otázkou: „Takže vravíš, že práve vo veku od 15 rokov sa žiaci a žiačky najviac zameriavajú na dokazovanie si statusu aj prostredníctvom toho, aké oblečenie nosia a rozptyľuje ich to od sústredenia sa na vyučovanie, správne?“

5. Reagujte vecne

Je jednoduché sklznúť do útokov na osobu namiesto reagovania na obsah toho, čo nám hovorí. V tom momente sa však konštruktívna komunikácia končí. Ak sme sa riadili predchádzajúcimi krokmi a chápeme, z akého kontextu osoba vychádza a čo nám hovorí, nemalo by nám robiť problém vecne na to reagovať v medziach

nastavených parametrov dialógu a s odkazom na spoločnú pôdu. Vecnou reakciou vytvárame priestor, aby diskusia o našich myšlienkach ďalej pokračovala.

6. Vysvetľujte

Konstruktívna diskusia, či už v osobných alebo virtuálnych stretnutiach, vyžaduje, aby sme naše postoje vysvetlili a dokázali. Ak vedíme celú diskusiu v tvrdeniach, obmedzujeme nášmu diskusnému partnerovi možnosť reagovať vecne alebo ho nútime k tomu, aby vysvetlenia hľadal a ponúkal za nás. Takáto diskusia rýchlo skončí a/alebo pôsobí jednostranne.

7. Vedzte, kedy nereagovať

V niektorých prípadoch je púšťať sa do diskusie alebo v nej pokračovať zbytočnou snahou a premárneným časom. Preto nereagujte, ak:

- diskusia nabrala na emóciách a reakcie sú vyhrotené, doprajte si čas vychladnúť,
- ste narazili na trolla,
- je téma príliš odborná a nevyznáte sa v nej,
- nemáte čas navnímať si myšlienky diskusného partnera alebo vysvetliť tie svoje.

Cvičenie 4.1: Kontexty

Zameranie

rozvoj empatie, posilnenie schopnosti zohľadňovať vo svojich reakciách kontext spoludiskutérov a spoludiskutériek

Trvanie

spolu

30

minút

5

ÚVOD

20

DISKUSIA

5

REFLEXIA

Náročnosť



Spôsob realizácie

prezenčne aj online

Pomôcky

kópie hárku (prezenčne) alebo zdieľaný súbor so zoznamom rolí a tém (online)

Pokyny

Skupinu rozdeľte do dvojíc a každej dvojici rozdajte hárky so zoznamom rolí a tém na diskusiu (prezenčne), prípadne nazdieľajte (online). Každý si potajme vyberie jednu z rolí v zozname. Dvojica sa následne dohodne, o ktorej téme bude diskutovať. Diskusia prebieha v dvoch kolách. V prvom kole každý z dvojice prednesie svoje stanovisko k diskutovanej téme aj s vysvetlením, prečo súhlasí alebo nesúhlasí. Po tom, čo stanovisko prednesú obaja z dvojice, sa pokúsia vzájomne uhádnuť, aké postavy predstavujú. V druhom kole diskusia je ich úlohou opäť poskytnúť vysvetlenie svojho stanoviska, avšak tentokrát aj s ohľadom na to, aby bolo čo najpochopteľnejšie a najpresvedčivejšie pre rolu, ktorú zastáva ich diskusný partner/diskusná partnerka. Pre účel cvičenia nie je podstatné, či obaja z dvojice majú k téme zhodný alebo odlišný postoj. Dvojice si môžu vyskúšať niekoľko kombinácií postáv a tém až do vypršania času.

Reflexia

Bolo jednoduché uhádnuť postavu druhého? Podľa čoho ste ju identifikovali?

Čo bolo potrebné premyslieť, aby ste dokázali vymyslieť pre druhého pochopteľné vysvetlenie?

Zoznam rolí a tém

Zoznam rolí:

- Otec na rodičovskej dovolenke
- Bohatá podnikateľka
- Mäsiar
- Novinárka vo verejnoprávnej televízii
- Softvérový inžinier
- Kardiologička
- Žiak 7. ročníka ZŠ
- Dôchodkyňa s osteoporózou
- Vysokoškolský profesor chémie
- Profesionálna cyklistka
- Predavač v obchode s biopotravinami
- Učiteľka v materskej škole
- Vodič autobusu
- Záhradníčka
- Politik z konzervatívnej strany
- Politická z liberálnej strany
- Umelecký maliar
- Herečka národného divadla
- Študent dopravnej strednej odbornej školy
- Študentka bilingválneho gymnázia

Témy na diskusiu:

- Všetci ľudia by mali byť vegetariáni.
- Otcovia a matky na rodičovskej dovolenke by mali dostávať od štátu príspevok vo výške priemernej mzdy.
- Ministerstvo kultúry by sme mali rozpustiť.
- Na Slovensku by sa malo postaviť viac verejne prístupných športovísk.
- Ľudia pracujúci v školstve by mali dostávať vyšší plat.
- Vysokých škôl na Slovensku je zbytočne veľa.
- Na krajoch všetkých ciest okrem diaľnic by mal byť vyznačený pruh pre cyklistov.
- Ľudia, ktorí vlastnia majetok vo výške viac ako 1 milión eur, by mali povinne odovzdávať 10% svojich príjmov charitatívnym organizáciám.
- Facebook je najnebezpečnejší priestor na internete.
- Štát by mal investovať do poľnohospodárstva.

Cvičenie 4.2: Otvorené a uzavreté otázky

Zameranie

rozvoj aktívneho počúvania

Trvanie

spolu

13 minút



Náročnosť



Spôsob realizácie

prezenčne aj online

Pokyny

Triade vysvetlite rozdiel medzi otvorenými a uzavretými otázkami:

Uzavreté otázky	Otvorené otázky
Odpovede „áno“/„nie“	Možnosť odpovedať širšie ako „áno“/„nie“
Cieľom je zistiť stanovisko alebo si potvrdiť chápanie informácie	Cieľom je získať ďalšie informácie, vysvetlenie alebo podrobnosti
Príklad: Súhlasíš s tým, že...? Myslíš si, že...?	Príklad: Čo znamená...? Prečo si myslíš, že...?

Rozdelte skupinu do dvojíc. Jeden z dvojice dve minúty rozpráva o niektorom zo svojich koníčkov alebo o novinke, ktorá ho v poslednom čase zaujala, druhý aktívne počúva a pýta sa. V prvej minúte pýtajúci sa kladie rozprávačovi otvorené otázky, v druhej minúte uzavreté. Po dvoch minútach si pozície vymenia. Cvičenie opakujte dvakrát.

Cvičenie 4.3: Odhaľ trolla

Zameranie

citlivosť na trolling

Trvanie

spolu

20–60 minút

5

ÚVOD

7

1 HERNÉ KOLO

Náročnosť



Spôsob realizácie

prezenčne aj online

Pokyny

Vysvetlite triede kto je troll a ako sa správa v diskusiách.

V prípade realizácie prezenčne:

Usad'te triedu do kruhu a vysvetlite jej pravidlá hry. Žiakov a žiačky požiadajte, aby zavreli oči, prejdite sa po triede a dotykom označte niekoľko trollov (približne 1 troll na 6 žiakov a žiačok). Požiadajte triedu, aby otvorila oči, prečítajte im tému a začnite prvé kolo diskusie. Do diskusie by sa malo zapojiť čo najviac žiakov a žiačok, bez ohľadu na to, či majú súhlasný alebo nesúhlasný postoj. Trollovia sa musia do diskusie zapojiť aspoň raz za dve kolá. Svojimi diskusnými príspevkami sa snažia vyprovokovať a rozvíriť emócie. Po vypršaní času je úlohou žiakov a žiačok označiť všetkých ľudí, ktorých podozrievajú z trollingu. Podozrivým dajte možnosť obhájiť sa. Po obhajobe podozrivých nechajte triedu (vrátane podozrivých) hlasovať. Každý môže hlasovať iba za jedného podozrivého. Ten, kto získa najviac hlasov, je z hry vylúčený. Svoju identitu neprezradza. Pokračujte ďalším kolom diskusie. Trieda sa môže po ktoromkoľvek kole rozhodnúť hru ukončiť. Ak tak spravia ešte pred tým, ako vylúčia všetkých trollov, prehrali.

V prípade realizácie online:

Hra má rovnaké pravidlá ako v prípade realizácie prezenčne. Trollov však označte tak, že im napíšete do súkromnej správy. Hlasovanie prebieha vypnutím/zapnutím kamier, použitím tlačidla palec hore alebo napísaním voľby do spoločného četu.

Témy diskusie (*môžete doplniť vlastné*)

- Pes do bytovky nepatrí.
- Predaj ohňostrojov a delobuchov by mal byť úplne zakázaný.
- Mestská hromadná doprava by mala byť pre všetkých zdarma.
- Dovolenka na Slovensku je lepšia ako dovolenka v zahraničí.
- Lístky do kina by smali byť pre deti drahšie ako pre dospelých.
- Predaj energetických nápojov by mal byť povolený iba ľuďom nad 18 rokov.
- Turistika je nebezpečná aktivita.
- Motorka je najhorší dopravný prostriedok.
- Samsung Galaxy je lepší ako Apple iPhone.
- Telesná výchova je zbytočný predmet.



Slovenská debatná asociácia

Príručka mediálnej gramotnosti je interným metodickým materiálom Slovenskej debatnej asociácie. Akékoľvek šírenie tohto materiálu mimo výstupov Slovenskej debatnej asociácie je možné len po konzultácii s autorkou príručky.

Príručka mediálnej gramotnosti je výstupom projektu "Ku kritickému mysleniu cez súťaž" podporeného hlavným partnerom Férovou nadáciou O2, projektu "Critical thinking and media literacy Olympiad" podporeného Veľvyslanectvom USA a projektu "Mediálna gramotnosť a kritické myslenie pre mladých" podporeného Bratislavským samosprávnym krajom.



Bratislavský
samosprávny
kraj

